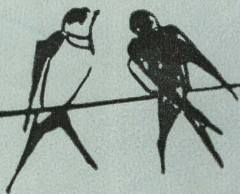

62-4 +

ҒАЙДЫН САҢЖАРА

Түрүт
Нарыда

В своей
партии
п.п. Кендиг
Д. Д. Санжара

ХАЛЬМГ „ОБЛИТ“
УЛСНЫН „ОБЛИТ“

62-4-22

114444
Харасаа

С. 10
1962 г.

УХАЛЬМГГОСИЗДАТ 1962

НЕГ ДУРНА ТУУЖ

Эн туужд нурвн күүг тэвсн хувнь авч ирж харһулна.

Очр — шовһр хамрта, нэрхн хар-улан залу. Цергэ хувцн энүнд йир сээнэр зокна, болв эн манас салхларн, хүрмин хар костюмиг цасн болсн цаһан киилгтэ өмссн, нэрхн хар галстук зүүсн салх. Сарц — седкл-ухана чигн, чирэ-зүснэ чигн ке-сээхн шагиг бийдэн, тогтасн күн гиж келхлэ, ик дурн болх, болв энүг талдар үнлж келх үг бээхлэ, умшач бийнь олад үнлх. Эн күүкд күн цань уга зеегтэ нүдэрн темдгтэ, һо болсн деерэн чикчилгр чирэ-зүстэ. Күкл эн гүрхш, ардан сул хайсн ахр үстэ, тернь бийднь зокаста. Цогц-махмудан дахсн бишмд өмсхдэн эн дурта. Нурвдгч күнь — Вера Победоносцева. Эн эрвго корньһр өкөр хамрта, эццн, бичкэхэн шар, үснь бас алтншар, теңгр эдл көк нүднь хурц хэлэцтэ.

Тигэд, эн тууж игж эклнэ.

Нег дакж баһ наста багш Очр көдлм-
шэсн ирчкэд, экэсн сурв:

— Баав, нанд бичг ирсн угай?

— Уга, бичг ирсмн уга. Өдрин дуусн
һахультаһан сууһад, нег чигн заһс эс бэ-
рсн күүнэ һундлтаһар, Очр алдрсн дее-
сн мет стул деер шувтрад бууж одв. Ас-
хнднь эн кесгтэн унтж чадсн уга. Минь
өцклдүрк фронтин салврсн бээдл, хаһ-
рсн сумн, цуһар нег чирэтэ болсн, бор
өрмгтэ салдсмуд, үкл, нүдэн аньхлань
үзгдэд бээцхэв. Очр харһуд һарарн ил-
эд, толһа тустан бээсн кнопк дарад, шам
шатачкад, тэмк татв. Талдан хорад унт-
ж кевтсн эк талан герл бичэ тустха ги-
гэд, үүднэ көшг буулһв. Тигчкэд, стулын
нурһнд өлгэтэ бээсн пиджакиннь хавт-
хас, һадрнь шурдад элэд бээсн хуучн
блокнот һарһж авад хэлэв.

Дөчн хойрдгч жилин чилгчэр Волго-
градин өөр Очр күндэр шавтла. Серл о-
рад, нүдэн секж хэлэнэд, хажудан суус-
н, дээнэ бор өрмгтэ, санитарн сумк дал-
вчлсн күүк Очр үзлэ. Эннь дээнэ сани-
тарк Вера Победоносцева билэ. Эн күү-
кн Очриг немширин эзлсн һазрас, асх-

ржасн сумн дотр зөргтэ кевэр чирж авч
һарсмн. Маңһдуртнь фронтин газет игж
бичлэ: «Дээнэ санитарк Вера Победо-
носцева шавтсн салдсмуд харслһнд ге-
роическ зөрг үзүлв. Эн һанцаран үлдч-
кэд, бийинь бүслж авсн арв һар немш
салдсмудиг офицертәһинь гранатар алж
уга кев...»

Ижлин энг деер, Энгельс балһснд,
зурһан сар госпитальд кевтэд, Очр эвр-
әннь частьдан тусв. Вера Очр хойриг дэ-
энэ хаалһс дакад харһулв. Тер зурһан
сарин туршарт Очр Вера хойр хоорндан
таслвр угаһар бичг авлцдг билэ.

«...Чи мини эм харслач. Чи нанд үн-
тәч. Чамд кергтэ болхла, чини төлө өрч
дотрк зүркән һарһад, Төрскндән өгчә-
нэв гиж санад, торлго чамд өгнэв. Ке,
сээхн үгмүд бичэд керг уга, би бичдгчн
угав». Очрин бичгүдт иим үгмүд Вера
умшдг билэ. Йир жөөлн, таалмжта, сер-
ргмжтэ кевэр Вера Очрт бичдг билэ.
Үнэртнь келхлэ, Вера бичгүднь Очрт
эмчнрин эмнлһнэс үлү дөң болсмн.

Кесг дакж умшгдсн бийнь, Веран би-
чсн үгмүдиг давтад умшхлань, Очрин
догдлсн зүркн тогтнж, ирх жирһлнь ит-

кгдж, седклнь амрдг билэ. Тигэд чигн Очр чичрсн харарн ховдг бээдлтәһәр блокнотан авчкад: «Вера, би чамаг күлэжәнэв, сээхн иньг минь», — гиж арһулхан бийдән келэд, блокнотин шурдсн нег халдхднь игж умшв:

«Очр, дала үг бичдг цаг биш. Дээнэ хөөн хүвән, жирһлән негдүлий. Нег зүркәр бээй. Чини Вера».

Һартан бәржәсн блокнотан дер доран шурһулчкад, Очр нүдән аньв. Минь тер кевтән — үүлн уга теңгр мет цегән нүдтәһән, алтн шар үсн деерән цохтж өмссн пилотктаһан, дээнэ бор өрмгтәһән, әрвжго корньһр болсн хамртаһан, Вера Очрин аньгдсн нүднәннь өмн зогсад бәәв. Вераг аньгдсн нүдндән үзн бәәж Очр, духуцад, нөөрсв.

Тавн жил Очр иим бээдлтәһәр өңгрәв, дарук жилнь бас медмж угаһар өөрдв. Очрин экнь, Булһн, көвүнәннь бээдл үзэд, Вера Победоносцеван тускар көвүнәннь келж өгсиг орулж нег ухалад, һарһж нег тоолад бээдг билэ. Һарлцсн һанцхн үрнәннь седкл эс медсн бээдл һарһх ухан Булһнд уга. Тигэд чигн насарн кезәнә гер-мал болх көвүндән нег чигн.

амн үг келлго, аюһарнь тагчг бээһэд бээнэ. «Ода наснаннь ик зууһинь авбув... Ачан таалдг болтлан эмд бээхий би аль угай?» Кесг дажж иим ухан Булһна дотркинь бутхчала. Тер бийнь, зарһ бэрсн болж, эн ухаһан көвүндэн һарһж келдго билэ — көвүнәннь зовлң меддг билэ.

Нег дажж Очр амрдг өдрин дуусн герин көдлмш кев, экнь долан хонгас нааран көл-һарнь шарклад кевтдг билэ. Асхн ора хамхлсн модан герт орулад, хойр суулһ ус авч ирэд, оркчкад, Очр шуукрн-саналдад, амрхар суув, суухларн орн деер кевтсн экиннь хэлэцлэ харһв. Очрин дотрнь кирд гигэд одв. «Баав иим шулун көгшрж одсн болхий?» — гиж ухалад, эмгнэ ширгэд орж одсн нүдн тальн дакн нег хэлэв. Очрт экнь харм болад: «Нег чигн амн үгэр эн нанд бер уга, ачнр угав гиж зарһ бэрсн уга биший,— мини ухаг медэд тигжэнэ, көөрк, эк гидг эн»,— гиж дотран санв.

Очр бийиннь хөрн нээмн наснла цацу хуучн авдр деер суула. Түн деерэсн босж йовад ,сөрсэсн халаднь торһад, шалвран шуулв. Алх авад, тер сөрсэсн хадаһинь ормднь хадв, энд-тенднь нань чигн

шовасн-сөрсэсн хадасн, халаһинь ясж
хадв. Генткн Очр эн, кесг цаг үзсн, эк-
иннь хуучн авдр уудлж хэлэх дурнь кү-
рв. Авдрин бүркәһинь секэд оркхла, жиг-
тә юмн, Очрин уханд уга нег сенр духин
үнр канкнад одв. Очр эн үнриг бичкндән
эн авдрас соңсдг билә. Ямаран удан бә-
әнә эн үнр гиж дотран санчкад, Очр ха-
ра йирдән авдр дотрк юмиг энд-тендә-
снь суульж өргәд, дор йоральднь бәәсн
үүрмг-заармг кизәр, товч, утцн, зүн бо-
лсн юмс үзв. Авдрин йоралнь шарин ца-
адкар шарлсн хуучн газетәр бүркәтә.

Эн ик хандһр авдрт юн бәәхинь Очр
меддг билә. Энүн дотр экиннь хувц-ху-
нр, герин үүрмг-заармг өлг-эд, теднә де-
ернь зузан хувцн бәәдмн. Зуг Очрин ху-
вцн йир энүнд ордго билә, тигәд чигн
әнүг Очр уудлдго билә. Генткн Очрин
һарла кенчрт оралһата дөрвнә хальмг
цәәһин бәәдлтә хату юмн авдрин йоралд
харһв. Авад хэлэхлә — дегтр. Деерк һа-
дрнь же гитлән шурдад элсн, Н. Остров-
скийин «Болд яһж хатурсмб» гидг дегт-
риг Очр ик гидгәр алңтрж, кенчр дотрас
һарһж авб. Дор ормдан юм ухаллго Очр
экәсн сурв:

— Баав, эн юн дегтрв, альдас ирсмб?

— Ю, хээмнь, күн медэрхлэ, ях-ях, ухан чигн геедрэд, күн мартмха болнал. Энчн чини дегтр... Чини, дээнд одхдан умшжәһэд үлдэсн дегтр, — гиж экнь ак-рмж келв.

Очр кесгтән эн дегтриг эргүлэд хәлэжәһэд, столын ард одж сун, халхсинь семрв. Тигжәһэд, Н. Островскийин: «Күн орчлң деер негх дакж әмд бээдг...» гиж эклдг живртә үгмүд бичэтә бээсн халхд оркгдсн, хатж одсн цецгс үзв. Очр тед-ниг әрә хурһан күргж көндәснд, тедн үүрэд унад бээцхәв.

Эн дегтриг болн цецгсиг Очр мартшго зөвтә билә, тигәд чигн эн ода эврәннь ухаһарн, дән эклсн цагур хәрү эргж ирв.

...Тер өдр дән эклсн, темдгтә өдр билә. Очр өрүн эрт босад, дегтр умшж суула. Генткн ик гидгәр әәмсн Сарң гүүж ирәд: «Дән! Дән, Очр!» — гиж зогсла. Радио, эндр күртл мана тодлврт үлдсн, темдгтә үгмүдиг: «Эндр өрүн дөрвн часла...» — гигәд давтад бәәв. Очр суусн ормасн босад, тагчг зогсжаһад, радио эс итксәр: «Үнәрий, Сарң?» — гиж айстан, арһан барсн юмнаһар, сурсн болдг. Да-

рунь эн адһмта кевәр хувцан өмсчкәд,
һарад йовхар, үүдн тал эрглэ.

— Очр, альдаран? — гиж Сарнгин
сурснд:

— Яһий, ю кей? — болад, ормдан
ирж суусн болдг.

Цуг эн тоот өцкүлдүрк кевтә тодрха-
һар Очрин уханд сергөгдв. Тигхд Очр
бас, бичкнә шар нооснь чирәһәснь унад
уга көвүн, цергә шар хувц өмссн болдг.
Очр цааранднь ухалв.

Энүг дээнд йовхин негхн өдр өмн Са-
рн «Болд яһж хатурсмб» гидг дегтр ум-
штха гиж авч ирлэ. Манһдуртнь Очриг
үдшәхәр гертнь ирэд, Сарн:

— Умшж дууссн угайч? — гиж, эр-
кн төрин тускар сурсн әдл сурла.

Хәрүһин ормд Очр игж келсмн:

— Сарн, чи бидн хойр шин эклж ор-
члнгин жирһллә таньлдхар бәәсн улс би-
ләвдн, тиим эсий? Эндр болхла, бидн би-
чкн бишвдн. Цагин бәәдл, дән болн Тө-
рскнә дуудвр маниг цуг ик улсла әдл
даалһврта кев.

— Чини келснчн чик, би чамаг мед-
жәнәв, Очр,—гиж келәд, Сарн терзин өмн
бәәсн бамб цецгсәс хойриг таслад, Оч-

рин өмн делгэтэ бээсн дегтрин халхс за-
агт тэвлэ. Тигэд цааранднь:

— Эн дегтриг игэд, мини белглсн
цецгсэр эн халхинь темдглэд оркчк, дээ-
нэ хөөн цааранднь умшхч, яһж салсан
сергэж күүндхдвн, — гисмн.

Очр дотран: «Эн күүнэ күцэсн кергин
нег бичкэхэн хувинь кевчн нанд болх
билэ, — гиж Н. Островскийин тускар
ухалла. — Ода деерэн би нег чимк юм
чигн күцэһэд угав».

— Чи, Сарң, бас чик келжэнэч, —
гиж эн соңсхж келв, — дээнэ хөөн эрк
биш цугинь цааранднь кехвдн, зуг эн-
дркэс кесг холван хурдар кехвдн.

Эн тодлврмуд кинолент кевтэ, Очрин
нүднәннь өмнөһэр цувлдад, сергэгдэд
бээв.

«Бидн хойр нег-негндэн дурта бээсн
болхий?» — гиж Очр Сарңгин тускар
санв. «Дурта билэвдн, — гиж эн цаа-
ранднь ухалв, — зуг тер бичкндк цагин,
цевр дурн онгдан бээж. Ода Сарң альд
йовна гилт? Эн цецгс мет хатад одсн
болхий?»

Ухандан шилтсн Очр улм-улм көөл-
дж тоолвр кев. Эн хойр бичкнэсн авң

үүрлж, хамдан өсцхэлэ, тер бичкэхэн цаг-
гин зэрм талт-мулт тодлврмуд бас Оч-
риг авлв.

Школин хойр давхр герин үүдн гент-
кн секгдэд, э-чимэн уга бээсн уульнц кө-
вүд, күүкдин шуугаһар дүүрв.

Тедн дотрас нег бичкн көвүн уульн-
цар гүүж йовсн машиг тосжаһад дүүж-
лгдв. «Кедү дакж би тигж керүл үзсн
болхв. Кедү дакж намаг Сарн, бийнь
нанла эдл бичкн бийнь, хөрэд: «Очр, би-
чэ машинд дүүжлгд, баавчн чамаг кер-
лдх» — гиж мини ардас дуудсн болх».
Игж эн бас ухаган сергэв.

Сарцгин туск хамгин сүл тодлврнь
иим билэ.

Дээнд йовжах олн баһчуд, цэргэ хув-
цта салдсмуд, офицермүд керм күлэж,
пристн деер өрү-сөрү йовлдна. Эн эмтн
хоорндан йир баһар күүндцхэнэ. Тедниг
хажуһаснь оньглж хэлэхлэ, күн болһн
эврэннь уханлаһан онцлдж бээх бээдл-
тэ. Тер улсин негнь Очр билэ, энүнэ ха-
жуднь Сарн, экнь болн үүрмүднь билэ.

Удлго керм ирв. Наран, толһаган сер-
нжлэр боосн улс тигхд кермэс һарч ир-
цхэлэ, «Яһсн шулун юмб? Минь одахн

эндэс кесг миңһн дууна һазрт эклсн д-
эн — эн бээнэ, игэд өөрдэд күүрч ирв», —
гиж, тер шавта улс тал хэлэжәһэд, Очр
санла. Эмтн кермд суусна хөөн, буурл
сахлта өвгн ик уурта бээдлтәһәр сүл хо-
нх цокв, трап хурагдв. Дота һаза уга
күүһәр чикгдсн керм нег талан келтәһэд:
«ода би бас дээчв» гисн бээдлтәһәр, зө-
ргтәһәр, эс медгчәр пристнэс хольжв.
Теднэ негнь Сарң билә...

«Эврәннь жирһлин туршарт дегэд цөн
күүкд улс би меднэв, тоолж-тоолж —
бички цагин үр Сарң, дээнэ үр Вера хо-
йр. Болад бээснь тер. Болв би һундж
бээхшв... Хм, күүкд күүнэ хорма үзэд у-
га көгшн залу», гиж аш сүүлднь бий-
эрн нэр кеж. эврәннь авлгдсн уханасн
алдрхар седж, хэлэлго халхсинь семр-
жәсн дегтрән хажугшан түлкэд, Очр
босв.

Очрин хэләцнь эк деегәрнь хэлтрэд,
гер дотркан шин үзжәх кевтә, эргүлж хә-
ләв. Гернь көндәрж одсн болж гентки
энүнд медгдв. Экнь көнжләр толһаган
бүркчкэд, түңшәд кевтнә. Очр һаза һа-
рад, балһсна захд бээх тосхлтин шууга
соңсад, кесгтән зогсв.

Нег дакж Очр школд эстетическ сур-
рһмж өглһнэ тускар балһсна культурин
Герт одж лекц умшв. Лекцин сүүлэр су-
рврмудин болн хэрүсин асхн болв. Баһ-
чудин бичж өгсн кесг олн сурврмуд ду-
нд Очрт иим нег сурвр йовж: «Ода кү-
ртл гер юңгад эс авнат?» Очр юн гиж
санснь манд керг уга, болв тиим шог ба-
һчудас һарв.

Очрин дурнь ямар дүңгэ батиг шүүж
хэлэхэр, тэвсн хүвнь энүг нег сээхн цаг-
ла Сарңта хойраһинь харһулв. Эн хойр
нег-негән һазрин альднь йовхиг эс ме-
ддг болвчи, нег отг-ээмгэ улс, амд-менд
йовсн хөөн, харһлцхнь түрү төр биш. Ти-
гэд Очрин жирһлин нег анхун цагтнь, ар-
һулхан ө угаһар герт орж ирсн күн кев-
тэ, Сарң хойрдад харһж ирв.

Зунин нег сээхн асхн республикин те-
атрин фоед эн хойр харһв. Нег-негн та-
лан хэлэлдэд, агчмин зуур зогсцхав. Са-
рң ик байрта, шудрмг кевэр, Очр невчк
бермсг кевэр, эн хойр мендлцхэв. Күүнэ
күүнэс бишрксн бичкн күүкд мет, эн хой-
ран хоорндк күүндэн эвтэн ирж өгхш,
нег үлу Очр Сарңглла бийән яһж бэр-
хән медж чадад бээнэ., Яһж бермсдг бо-

лвчн, тиим харһлһн байрта болдгнь лавта.

— Үнэртнь келхлэ, би чамаг энд үз-хв гиж санжасн уга билэв, — гиж, байрлсан Очр чирэдэн медүлж келв. — Шидрхн чи ухандм орлач, харһхан меджэж кевтэв. Чи, Сарң, төрүц хуврсмн угач. Кедү жил харһад угавдн, а?

— Би чамаг энд көдлжэхич соңслав. Чи ондарж очч. Чамаг дээнд шавтсич бас соңслав. Нэ, баавчн мендий? — гиж Сарң күүндэ эклв.

Сарң хоша бээсн областяс нааран көдлмшт илгэгдсн болж һарв. Эн Очриг нег үлү байрлулв.

Сарң Очр хойран дару-дарунь харһлһн эн хойраг урдк баһ цагинэ кевтнь гишң ижлдэв. Энд Очрин көдлжэсн балһснд номин байн көрңтэ шинжлгч институт бээсн учрар, харсжах диссертациннь көдлмшд эвтэ болтха гигэд, Сарң нааран Москваһар дамжулад, эн институтд илгэгдсн бээж. Очр бас диссертац харсхар белджэсн, тигэд эн хойран нег авцта көдлмшнь нег үлү эдниг элгшэв. Эдн хойрулн филологуд билэ,

Сарцгин Очрад түрүн ирсн сам Булһ-
ниг ик гидгэр байрлулв:

— Көөрк, көөрк, амд-менд йовхла иг-
эд ирэд харһцхана эмтн, ямаран сээхн
юмн эн, ямаран сээхн. Ид, ид, у, у, эв-
рэн эзн бол, Сарц, бичэ эмэ, күүнэ күн
бишч мана герт, — болад, Булһн Сарц-
гиг суулһх һазр олж чадхш.

Тооврин хөөн хойр үр ю-бис күүндэд
суухла, энд бээсн Булһн эврәһән ухалв:
«Хээрхн, мөр болхинь, теңгр эврән нанд,
эврән бер илгәж гидг эн. Күүндцхэг, кү-
үндцхэг. Би эднд харш болхшв». Дарунь
цаг өңгрәлго:

— Сарц, адһлго бээжәһэд хәр, би
базр орад ирнәв,—болж, керг олж авад,
һарч одв.

Арвн жил хоорандкла эдл, «Болд яһ-
ж хатурсмб» гидг дегтр ода дакнас Очр
Сарц хойран өмн делгәтә кевтнә, эн де-
гтрлә хамдан эднә өмн, стол деер, эднә
баһ насни цагин туск ухани сергәмж бас
делгәтә. Тер туск цуһар күүндгдснә хө-
өн Сарц келв:

— Э, өңгрсн юмн өңгрсндән, өмнк, ир-
гч жирһлин чинр түүнәс үлү. Эргмдән ко-
ммунизмн алдр тосхлтс... Ямаран шү-

рүтэ, ямаран омгта йовдл! Минь одахн талвасн ик Эрэсэнь өрөлнь дээнэ түүмрин үмснд хуврсн кевтсн биший. А эндр ямаран?!

Сарц бүкл орн-нутгин бахмжта иргчин тускар келхлэрн, эврэ бийиннь жирһлин тускар, түүнэ иргчин тускар заядар ухалв. Келжэх үгмүдиннь хоорндаһар иим ухан түүнд орад бээв: «Эврэннь жирһлин туст би хув татув. Цуһар нанд бээнэ: көдлмш, үр-өнг, нерн зуг.. Али би дегэд шүүһэд-шалһад бээнүв? Энүнд, Очрт, дурта болсндан би бурутай тигэд?» Очр болхла, Сарцгин келсиг соңсн бээж, бас эврэһэн ухална: «Эмд менд йовдг болхий мини Вера?.. Юңгад нанд генткн иим ухан орж ирв? Тавн жилдэн түүг күлэжэнэв, иткдг билэв. Би итклэн геежэхий? Болвчн һээд одсн йовдл биший, иим сээхн залу һанцаран һодһлзад көгшрэд йовна гидг. Генн юм һарһжадг болхий би?»..

Сээхн зеегтэ нүдэрн хая-хая Очр тал хэләһэд, стол деерк скатертин зах имрэд, Сарц сууна, түүнэ хэләцднь дотрк ухань, нүр үздг герт үзгдсн юмншн, бичэтэ. Нег негнәннь ухаг эн хойр үг уга-

Һар медә бәәцхәнә. Очр тәсж чадсн уга:
— Э, Сарң, эврә жирһлин иргчин тускар бас зәрмдән ухалх керг болжах кевтә...

Хм. юңгад зәрмдән? Игәд кесг жил һанц йовхларн, яһвчн ухалдг бәәсн болхч. — гиж Сарң Очрин үгд орлцв.

Очр цааранднь келв:

— Хәрнь түүнәнчн тускар келхәр бәсм эн. Э, зәрмдән гилго яахв? Юңгад гихлә би кесг жилин туршарт нег ухата йовсн күмб, тер ухан һанцхн мини биш, талдан бас нег күүнә иргчлә нег үндстә билә. Эндр би талданар ухалх зөвән авбув гиж саннав, юңгад гихлә тер күүнә төлә би эврәннь жирһләс кесг жилмүд зуг күләлһнд өгвв... Тер күн дәэнд мини әм харсла... Зуг чи намаг чикәр мед: би терүнд зуг әм харсснднь биш, йиринә йосндан дурллав. Болв... би цөкржәх кевтәв. Дәәнәс әс ирсн күүг кедү жилд күләж болх? Би залуһан күләжәх күүкдтә гергн бишлм.

Йосар болхла Сарң байрлх зөвтә билә гиж санж болхм, зуг терүнә зүркнд байр уга билә, бийән бурушасн болсн нег акад ухан энүг генүлнә.

— Минийнхэр болхла, дегэд шулуун шийдхэнэч. Удан күлэсн, ода чигн невчк күлэхч.— Сарнгин чирэнь хар-күрнэтэд, эн үгмүдэн күчнэс чеежэсн шахж харһв.

— Кедү цагт цааранднь күлэхдэн ода би эврэн шийдж чадшгов, чи, Сарн, түг шийдхмч, — гиж Очр илднь келв.

— Би??? — болад, күүндэн тигж эргхиг эс күлэжэсн Сарн, агчмд алмацв, болв зөвдэн иткв: — Уга, Очр, тиим күндтэ, даалһврта төриг чи тиим амрар халж чадшгоч... А... Кемр тер күүнчн...

— Сарн, түүнэ тускар бэг, — гиж Очр терүг зогсав. Чм намаг медх зөвтөч, би терүндчн хар угав. Болв би монастырьд одж церглхэр бээхшв, тиим заведень чигн манад уга, — болад Очр күндэг шогар сергэхэр седв, бийнь инэмсгдв, болв тернь шог болж тоолгдсн уга.

— А чи намаг меддвч? — гиж Сарн генткн һундсн дууһар келв. — Уга, чи медхшч. Медсн болхла онданар күүндх билэч нанла. Кесг жилдэн чамаг хээһэд, сөөднь зүүндэн үзэд, өдрин килэс кехэд, һанцхн чини төлэ бас һанцарн шовлзад йовлав. Би талдан күүнлэ олх жиһлэн кедү дакж бийэсн көөсн болхв.

Болв би сохр болн дүлэ билэв. Үздг нүдэн, соңсдг чикэн зүрктәһинь би бичкнэсн авн чамд өгчклэв. Уга, уга, чи түүг медхшч...

Эн үгмүдт Очр же гитлэн хээлэд, эрсн-сурсн дууһар келв:

— Сарң минь, мана баһ цагин эрүн цевр дурнас даву юмн альд бээх билэ? Би... би чини тускар ухалад йовдг билэв. — Очр Сарңгиг эвлж тогтнахар седв.

— Намаг эвлж тогтнахар бичэ сед. Эврәннь эрүн дуран би зүркндэн хадһлад йовлав, чи талдан күүнд дуртач. Хөөннь болвчн тер күүнләнән харһхларн, чи бийән бәрж чадшгоч эс гиж генэртәһәр зовхч. Нанд тиим жирһл керго. Зовсарн зовад, сүл күртлнь зовлңгиг би данав, — гиж Сарң шугшсн арһул дууһар келв.

Эн күүндэг игэд төгсэхлэ, хөннь эн туск күүндвр тасрж одх гиж Очр санад, һартан бәржэсн кишгән алджасн эдл һундрхв. Яһад болвчн Сарңгиг иткүлхэр эн шиидв:

— Би цөкрвв күләнә бээж. Ода чигн үнн седклэсн арһ-тусан олд өгчәнэв, үк-

тлэн түүг өгнэв. Болв нанд бийдм эврэнм жирһл кергтэ, тер нанд дутжана гихлэ, кенчн нанд буру гишго, тер буру гишго улсин негнь чич.

Ик оньган өгч эн үгмүд Сарң соңсжаһад:

— Чи невчк талданар келжэнэч. Болв зөрц тигж келжэнэч, юңгад гихлэ чамд яһж харш болдм. Бичэ тиг, Очр.

Очрин арһ уга бээдл медсн Сарң эврэн терүг эн түрүһэснь харсв:

— Би ээжэнэв. Кесг жилд чамаг хээһэд йовж олад авчкад, ода би ээжэнэв. Мана хойран хоорнд нег күн бээнэ. Тер күүг эмд биш гиж чи санжанач. Чик келж эс бээнү би? — Сарң Очр тал хэлэв тернь һазр шаһав.—Болв зүркм тогтнж өгхш.

— Чи бидн хойр күүнд буру юм үзүлжэхшвдн, — гиж Очр шимлдсн эдл арһул келв.

— Цевр керг цеврдэн үлдх. Болв чи ман хойран жирһлд үкн-үктлмдн күн харш болх гих иткл уга болх бээдлтэ. Хойр баахн күн эм-эмэн авлцад, садн болхларн, мөңк жирһлэн иткх зөвтэ гиж би саннав, тиим эсий? Очр «тийм» гисэр

гекв. Сарң цааранднь келв: — Жирһл гидг юмн дашката юмн гиж, түүг эдлх кевтнь эдлж эс чадсн йовдлмудин тускар келгднэ.

— Һанцхн күүнэ чидлэс иршго уршгуд жирһлд дала харһна, болв ортгһхла... юмни адг хойр күн болхла, невчк амр болна. — Эн күүндврин ут туршарт Очр шиңкән босад, тэмк татв. Гүн-гүүнэр ута киилэд, эн ик ховдг кевэр татв. Энүн тал хэлэсн Сарңгин санань зовад, игж келв:

—А, би, Очр, цөкрсн уга билэв.

— Сарң, бэг, би меджәнэв чамаг. Би чамд эврәннь тускар келж өгсв, — болад, Очр Сарңгин өөр ирж суув. — Би тавн жилд энд багшлжана. Ик гидг ховдгар көдлмш экллэв. Һүрвн жил зургм

Күндлһнэ доскд өлгэтэ бээв. Зуг школдан одчкад би седклэн төвкнүлж, байран олна. Тер школьникудиг үзэд бэ-эхнь, мел таалад бээх дурм күрнэ. Би теднд дурта. Сүүлин күсдундур жилд диссертац бичжәнэв. Олн зүсн общественн көдлмш даажасна. сурад сулдвв. Өмннь болхла, зөрмдән хонгар школас хардго билэв. Мана директор нанла нег

полкд урднь дээнд йовсн күн. Йир сэн күн. Эн тавн жилин туршарт Һанцхн тер мини дурна тускар медсн болх. Нань күн намаг медхш. Ю хээж эн Һанцарн ҺодҺ-лзад йовдг болхв гиж эмтн сандгнь ил. Тедн дотрас наад бэрхнь чигн олдхмн. Эн эс гиж ухань чилсн күн эс гиж эдгш-го гемтэ күн гиж санхнь бээх. Хм, нег дакж баҺчудт лекц умшснам хөөн, «ода күртл гер юнгад эс авнат?» гисн сурвр негнь бичж. Уга, Сарң, чи намаг медх зөвтэч. Дурн гисн юмиг би нульмсн нульмсна дүнцүлшгон төлэ, көл доран ишкшгон төлэ игэд бээҺэв. Мана хойран дуриг чигн би тигж күндлж чадхв.

Эн удан күүндврин хөөн эдн дару-дарунь харҺцахадг билэ, болв тер күүндвр талан эдн хэрү эргж ирж чадад йовцхав. Тер төр негндэн Һархд дарук ирсн хавр дөң болв. Юнгад гихлэ тер хоорнд бас нег үвл давж одв.

Хавр! Жигтэ цаг. Ирх болҺндан кедү дурна уршг авч ирнэ эн. Хаврт зуг баҺчуд авлгдна гиж бичэ сантн. Эн саамд хаврин уршг Сарң Очр хойриг бас хэ-эрлсн уга, теднд бас чиндҺн цаҺан цецгэсэри белгэн югв. Эн хойр нег-негндэн

халунар, бичкн көвүд көвтөһәр дүрлцхав!
Энүг күлөһэд, энүнэ төлэ эдн жирһлин
цуг сөрлһиг, шүүвриг эврәннь зүркн де-
ерән авч һарцхав. Эдн ханьцхар шиид-
цхэв.

Хүрмин өдр теңгрин тарцха үүлтэ,
суббот өдр билэ. Цугаснь икэр сахньсн
Булһн, өрүн өрлөһөс авн көл деерән, чи-
рэдән чилшго ик байрта, көл һариннь
шарклаг мартсн, мел нааран-цааран хо-
йр хатрцад бээнэ.

Очрин гер өрүнэс авн әмтнэ шууга-
һар, көгжмин дууһар дүүрв, чилшго гиж
келм сүртэ нэр ниргэд бээв.

Эн дүүгсн цагла кен чигн күүнэ уха-
нд уга, соньн гихлэ—соньн, һундлта ги-
хлэ — һундлта чигн зәрмсднь болх, жиг-
тэ зәңг бичкәхән дөрвлжн цаасн авч ир-
в. Эннь Вераһас Очрт ирсн телеграмм
бәәсмн. Цаасиг Очрин һарт бәрүлэд өгч
йовтл: «Очр, соңсхад умш, йөрәлин теле-
грамм ирж!» — гиж гарма татжасн за-
лу хәәкрв. — Очр нег гүүлгэд умшчкад,
эс итксәр хойрдад деернь өкәс гигэд одв.
Түүнэ чирәнь урдкасн икэр улагчрчкад,
дарунь хүврэд одв, бийнь цаасиг дөрв
давхрлж эвкэд, нег босад, нег сууһад,

яахан олж эс чадв. Эн бээдл үзсн Сарң
Очрин һарас тер цаасиг, эрүн күндтэ
белг авчар кевтэ, арһул авад умшв. Тү-
үнд игж бичэтэ: «Эңкр иньгм Очр менд-
вч. Цуг эн жилмүдин туршарт чамла ме-
ндэн медлцдг арһ нанд уга билэ, хэрү
өгхлэчн ирнэв.

Вера Победоносцева».

Мэти танд! Тэвсн хүв өмнэснь келдг
болхн яһна! Вера пленас юмни адг нег
цөөкэхэн хонг өмн эс һарснд кен гем-
тэв? Эннь талдан, Веран жирһлин туск
онц тууж. Очр ода яах зөвтэв? Вераг уга
билэ гигэд, ирсн цаасиг шуулж хаяд, хү-
рмэн цааранднь кехмб?... Аль... Үүнд зү-
ткэн һархнь ил. Сарңгла эс гиж Вера-
ла үлднэв гиж Очр бий деерэсн шиидж
чадхий? Кемр тигхлэнь, хойр күүкн эв-
рэннь жирһлэн булалдхн угай? Аль эн
һурвн күн «теңгсин кермс кевтәһәр» үзг-
үзг талан салад эрлх зөвтэв? Иим олн,
дашката сурврмуд Очриг эзлж генүлв.

Сарң телеграммиг умшчкад, саначр-
хсн хэлэцтэ сээхн зеегтэ нүднэсн, уульха
болсн цевр нульмсиг эс медгчэр арччкад,
суусн ормасн босхлань — Сарң,.. — ги-

гэд, Очр нег юм келхэр седв. Болв: — Бэг, Очр. Бичэ кел ,— гиж Сарң түүг зогсачкад, арһул үүдн тал һарв. Юн бол-
жахиг медэд уга хүрмин улс шууглдад
(бээнэ, тенд нег стол деерэс хойр-һурвн
чиркс күүнэ һарла харһж унад, гейүрсн
дуутаһар столын көл эргэд жиңнлдэд од-
цхав. Һаза тарңха үүлтэ бээсн теңгрт,
нег үзгэс салькнд көөгдсн, хурин хар үү-
лн һарч ирэд, талдан үзг тал хурдар нү-
үһэд бээв.

Сарң хүрмин гертэс һарад, эрэн гиж,
ээдрсн ишкдлэр телеграфин герт ирв.
Бланк авад деернь бичхэр седхлэнь, һа-
рнь энүг соңсхш. Тигэд хойр бланк ца-
ас үрэчкэд, хажудан бээсн күүкиг сурад
бичүлв: «Сээхн иньг Вера минь, мендвч,
агчмин дүңгэ цаг өңгрэлго ир, маңһдур
чи мана хойран хүрмин өдр болг. Чам-
дан дурта Очр». — Бичүлж авсн теле-
грамман Сарң давтад умшж бээтлнь,
Сарңгиг ардаснь дахж һарад, көөж кү-
цж, өөрдж чадлго йовсн Очр орж ирв.
Очр күүкн тал өөрдж ирэд, һартнь бээсн
телеграмм узэд, хажуднь суув. Хойрулн
тер цаасн тал хэлэһэд, тагчгар кесгтэн
сууцхав. Эднэ дотрк ухан илэс ил болсн

учрар, күүндэд керг чигн угат билэ. Болв дакж кезэд чигн ханьцш угаһар, иим бэ-
эдлтәһәр сална гидг бас күчр.

— Би чик кәжәнәв, — гиж, Сарң өм-
нк цааснаһн нүдән авлго келв. — Мә, —
болад, телеграммиг Очрт өгв.

Очр гүүнәр саналдв.

— Олн үг керго гигәд келхд амр, ма-
на хойран дотрмдн — амр биш. Маниг
иим сөрлһнлә харһулх гиж хүвдән бидн
нәәлсн уга биләвдн, — болад, Очр Сар-
ңгин һаринь авад, чанһар атхв. — Сарн,
буруһим тәвич, буйн болтха, суржанаһ
чамас. Мини гем, — гиж Очр цааранднь
уульңнж келв.

— Чи ман хойр нег-негндән чигн, кү-
үнд чигн буру угавдн гиж санжанаһ. Бо-
лвчн Веран өмн бурутаһдн гиж санхла—
түүнәс бидн буруһан сурхвдн,— гиж Са-
рң келв.

— Вера ухата күн, — гиж Очр хәр-
үцв. — Терчн маниг бурушах күн биш.
Юңгад гихлә бидн һурвулн тус-тустан
эврәһәрн зөвән авх улсвдн. Болв чини
седкләр, чини цаһан санаһар, ик гидг ту-
рүһәс бидн амрар һарчанаһдн гиж би
тоолжанаһ.

Очриг болхамжтаһар соңсад, Сарң
келв:

— Ода яахв? Нарта орчлң деер үнн-
чик ухан-седкл бээх кергтә, жирһлин йо-
снд бас багтх кергтә. Игж келәд, Сарң
суусн ормасн босв, Очр бас энүг дахад
босв. Эдн телеграммиг Сарңгин бичсн
кевтнь йовулцхав.

Эндәс һарад, тагчгар үрвәд йова йо-
вж эн хойр Очрин герин һаза ирж зог-
сцхав.

— Би баавд келчкләв. Әмтн тарж оч,
— гиж Очр келәд, дүн-дүлә болж одсн
терзмүд талан хәләв. Энүнд эн хойр күн
мендләд, ухан-седклән медлцәд, салц-
хав. Болв ямаран чигн үгәр цәәлһж бол-
шго, дотрин нег өвтквр дав зуур эн хой-
рин зүркнд үлдв. Салад һарчаһад Сарң
Очрт келв:

— Мини чамас сургчм — нанд сана-
һан бичә зов. Би жирһлән олхв.

НАРГ

«Үүлнчин дун»	3
Нег дурна тууж	14
Кермәшин зүүдн	40
Үүрмүд	56

С. Байдыев
«ПЕРВЫЕ ЛАСТОЧКИ»

Сборник рассказов
на калмыцком языке

Редактор Б. Сангаджиева.
Художник В. Каретко.
Худ. редактор Н. Будников.
Техн. редактор Я. Гайдаш.
Корректор С. Наранов.

Калмыцкое государственное издательство,
г. Элиста, 1962 г.

Сдано в набор 25.VII-62 г. Подписано к печати 6.IX-62 г.
Уч.-изд. л. 1,75. Печ. л. 2,14. Бумага 60x84 .
Тираж 1 000 экз. Заказ № 4853.
K00102. Цена 5 коп.

Краевая типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.